

РОЗДІЛ 12 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-312.4.09:305

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.47.40>

КРИЗА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ МАСКУЛІННИХ КАНОНІВ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДЕТЕКТИВНОМУ РОМАНІ

CRISIS AND TRANSFORMATION OF MASCULINE CANONS IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN DETECTIVE NOVEL

Олійник І.І.,

orcid.org/0009-0007-0169-5202

аспірант кафедри словацької філології

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

У статті проаналізовано кризу та трансформацію маскулінних канонів у сучасному українському детективному романі в контексті глобальних соціокультурних змін і переосмислення традиційних гендерних моделей. Увагу зосереджено на еволюції чоловічих образів у сучасній українській детективній прозі та зміні способів репрезентації чоловічої ідентичності в художньому просторі.

Простежено трансформацію традиційних архетипних моделей чоловічих образів – героя або воїна, правителя, мудреця, злочинця, коханця в сучасному детективному дискурсі. Встановлено, що класичний образ раціонального, сильного й упевненого героя-розслідувача поступово втрачає домінуючі позиції, натомість у сучасному українському детективі формуються нові типи маскулінності. Особливу увагу приділено таким моделям чоловічих образів, як кризовий герой, антигерой, травмований чоловік, емоційно вразливий герой і постмаскулінний герой.

З'ясовано, що сучасна українська детективна проза дедалі частіше репрезентує чоловічого персонажа не лише як носія сили, раціональності та контролю, а й як суб'єкта внутрішньої кризи, психологічної нестабільності та травматичного досвіду. Наголошено, що поява образу травмованого чоловіка пов'язана з історичними та воєнними подіями після 2014 року, які суттєво вплинули на формування нових моделей маскулінності в українській літературі. Водночас постмаскулінний тип героя демонструє відмову від патріархального сценарію домінування на користь партнерства, емпатії, рефлексії та емоційної відкритості.

Доведено, що сучасний український детективний роман відображає перехід від стабільних патріархальних моделей чоловічої ідентичності до множинних, суперечливих і динамічних форм маскулінності, що засвідчує кризу традиційного маскулінного канону та формування нових способів художнього осмислення чоловічого досвіду.

Ключові слова: чоловічий образ, типологія маскулінних образів, гендерна репрезентація, український детективний роман, сучасна українська проза.

The article analyses the crisis and transformation of masculine canons in contemporary Ukrainian detective novels in the context of global sociocultural changes and the reinterpretation of traditional gender models. The study focuses on the evolution of male characters in contemporary Ukrainian detective prose and the changing ways of representing male identity in the literary space.

The transformation of traditional archetypal models of male characters (the hero or warrior, the ruler, the sage, the criminal, and the lover) in contemporary detective discourse is traced. It is well established that the classical image of the rational, strong, and self-confident investigator is gradually losing its dominant position. At the same time, new types of masculinity emerge in contemporary Ukrainian detective fiction. Particular attention is paid to such models of male characters as the crisis hero, the antihero, the traumatized man, the emotionally vulnerable hero, and the post-masculine hero.

It is found that contemporary Ukrainian detective prose increasingly represents male characters not only as embodiments of strength, rationality, and control, but also as subjects of internal crisis, psychological instability, and traumatic experience. It is emphasised that the emergence of the traumatised male character is connected with the historical and military events after 2014, which significantly influenced the formation of new models of masculinity in Ukrainian literature. At the same time, the post-masculine type of hero demonstrates a rejection of the patriarchal scenario of domination in favor of partnership, empathy, reflection, and emotional openness.

The article proves that the contemporary Ukrainian detective novel reflects the transition from stable patriarchal models of male identity to multiple, contradictory, and dynamic forms of masculinity, which indicates the crisis of the traditional masculine canon and the formation of new ways of artistic interpretation of male experience.

Key words: male character, typology of masculine images, gender representation, Ukrainian detective novel, contemporary Ukrainian prose.

Постановка проблеми. Сучасний український детективний роман демонструє помітні жанрові й змістові трансформації, зумовлені як внутрішньолітературними процесами, так і ширшими соціокультурними змінами. Відходячи від класичної моделі детективу, в центрі якої перебував раціональний, упевнений у собі чоловік-розслідувач, новітня українська проза дедалі частіше репрезентує героя, позначеного внутрішньою кризою, психологічною нестабільністю, травматичним досвідом і втратою контролю над власним життям та навколишньою реальністю. Така трансформація художньої моделі персонажа безпосередньо пов'язана зі зміною уявлень про маскуліність у сучасному суспільстві.

Проблема маскуліності в літературознавстві останніх десятиліть набула особливої актуальності у зв'язку з переосмисленням традиційних гендерних ролей, кризою патріархальних моделей і формуванням нових типів чоловічої ідентичності. Якщо класична література тяжіла до утвердження образу чоловіка як носія сили, раціональності, влади та контролю, то сучасна проза частіше звертається до образу чоловіка в стані екзистенційної нестабільності, емоційної вразливості та моральної неоднозначності. Особливо виразно ці тенденції простежуються в жанрі детективу, де традиційний архетип «сильного героя» зазнає суттєвої деконструкції.

Український детективний роман ХХІ століття, зокрема твори Іларіона Павлюка, Владислава Івченка, Юрія Винничука та інших авторів, демонструє нові підходи до репрезентації чоловічого персонажа. Герой припиняє бути беззаперечним носієм істини й порядку, а часто сам стає учасником внутрішнього конфлікту, носієм травми або суб'єктом морального вибору в ситуації невизначеності. Це дає підстави говорити про кризу традиційного маскулінного канону та його трансформацію в межах сучасного українського детективного дискурсу. Маскуліність у сучасному українському детективі постає не як статична модель, а як динамічна категорія, що формується під впливом суспільних змін, історичних травм і нових гендерних практик.

Важливим аспектом дослідження є також зіставлення чоловічих образів у детективних романах, написаних авторами-чоловіками та авторками-жінками, оскільки гендерна оптика письма істотно впливає на способи репрезентації маскуліності. У прозі письменників-чоловіків чоловічий персонаж частіше постає через внутрішній конфлікт, кризу самоідентифікації, травматичний досвід, втрату контролю та екзистен-

ційну нестабільність. Натомість у творах авторок акцент нерідко зміщується на міжособистісні взаємини, емоційну поведінку героя, його здатність або нездатність до комунікації, відповідальності та партнерської взаємодії.

Отже, чоловіча маскуліність у сучасному детективному романі постає не лише як соціокультурний конструкт, а й як художня модель, що по-різному інтерпретується залежно від авторської гендерної перспективи. На нашу думку, такі зміни стали можливими завдяки суттєвим соціокультурним зрушенням, подоланню усталених гендерних стереотипів і переосмисленню традиційних моделей чоловічої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика маскуліності та гендерної репрезентації в сучасній українській літературі дедалі активніше привертає увагу дослідників, однак у контексті детективного жанру вона залишається недостатньо розробленою. Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці, присвячені гендерним студіям, масовій літературі, особливостям детективного жанру та художнім моделям маскуліності.

Важливе значення для осмислення специфіки детективного жанру мають праці С. Філоненко, зокрема монографія «Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр» [11] та стаття «Жанри та упередження: гендерний критерій в оцінках жанрів масової літератури» [10]. Дослідниця аналізує функціонування масової літератури в українському культурному просторі, звертаючи увагу на гендерні аспекти рецепції жанрів, а також на особливості поділу масової літератури на «жіночі» й «чоловічі» жанрові моделі. Праці С. Філоненко є важливими для розуміння того, як гендерні стереотипи впливають на формування читачьких очікувань та жанрових канонів.

Особливості жіночого детективу розглядають І. Смуцинська та І. Циркунова у статті «Сучасний жіночий детектив, особливості та інтерпретація» [6]. Дослідниці наголошують, що жіночий детектив значною мірою зосереджується на міжособистісних стосунках, емоційній сфері та психологізації персонажів. Натомість так званий «чоловічий» поліцейський роман тяжіє до натуралістичних описів насильства, жорстокості та кримінального світу, а розкриття злочину ґрунтується передусім на логіці, фактах і доказах [6, 32]. Це спостереження є важливим для аналізу трансформації маскулічних моделей у сучасному детективі, адже демонструє традиційний зв'язок чоловічого образу з раціональністю, силою та контролем.

Проблему художніх моделей маскулінності безпосередньо порушує О. Башкирова у статті «Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі» [1]. Дослідниця аналізує трансформацію чоловічих образів у сучасній українській прозі та наголошує на кризі традиційної патріархальної моделі чоловіка. Авторка звертає увагу на появу персонажів, позначених внутрішньою нестабільністю, емоційною вразливістю та кризою самоідентифікації. Ці спостереження є особливо важливими для аналізу сучасного детективного роману, де образ слідчого або героя дедалі частіше набуває рис антигероя чи травмованого суб'єкта.

Подібні тенденції простежує й О. Кабакова у статті, присвяченій роману Андрія Сем'янова «Танці з кістками» [3]. Дослідниця аналізує образ злочинця як репрезентацію маскулінної ідентичності та наголошує, що сучасна українська література відходить від одновимірного образу «сильного чоловіка». Маскулінність постає як складна й суперечлива категорія, що поєднує не лише силу й витривалість, а й страх, психологічну травму та емоційну вразливість.

Теоретичне підґрунтя дослідження категорій «маскулінність» і «фемінність» формують праці Н. Мимченко [4] та В. Романенко [8]. Дослідники розглядають історію становлення гендерної термінології та основні підходи до трактування гендерної ідентичності в гуманітаристиці. Праця Ю. Тимошук «Образ чоловіка у масовій культурі» [9] є важливою для розуміння трансформації чоловічих моделей у сучасному культурному просторі, оскільки авторка аналізує еволюцію традиційного образу чоловіка від домінуючої патріархальної моделі до більш складних і суперечливих форм маскулінності.

Гендерний аспект сучасного українського детективу досліджують також І. Чорний [12], О. Деркачова [2] та Г. Олейнікова [5]. І. Чорний у статті «Гендерний аспект у сучасному українському ретродетективі» [12] аналізує особливості репрезентації чоловічих і жіночих ролей у ретродетективі, звертаючи увагу на поєднання традиційних і новітніх гендерних моделей. О. Деркачова у праці про ретродетектив Богдана Коломійчука «Німфи болю» [2] розглядає реактуалізацію традиційного гендерного канону через мотив девіантної тілесності. Натомість Г. Олейнікова [5] досліджує гендерну асиметрію лексики в детективній прозі, що дозволяє простежити мовні механізми репрезентації маскулінності та фемінності.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення нових моделей маскулінності в сучасній українській літературі, а також недостатньою розробленістю цієї проблематики саме в контексті детективного жанру. Аналіз чоловічих образів у сучасному детективному романі дає змогу простежити не лише жанрову еволюцію, а й ширші культурні зміни, пов'язані з переоцінкою гендерних норм і соціальних ролей.

Метою дослідження є окреслення типів чоловічих образів, репрезентованих у сучасному українському детективному романі, в контексті глобальних соціокультурних змін, що актуалізують кризу традиційних моделей маскулінності, а також виявлення нових типів чоловічої ідентичності, що формуються в художньому просторі детективної прози ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні й досі відсутня узагальнена типологія чоловічих образів, представлених в сучасному українському письменстві. Зазвичай можна простежити лише окремі дослідження, присвячені аналізу індивідуальних художніх моделей чоловічих персонажів. Т. Пальоха та О. Шарагіна зауважують, що в українській літературній традиції ХІХ–ХХІ століття простежується тенденція до формування таких усталених типів чоловічих образів: герой, патріот, лицар, романтик, джентльмен та друг. Зосереджуючись на художньому моделюванні, науковці Н. Крижановська, Л. Кривоцюк, Н. Левицька, В. Гасанова дещо розширюють цю типологію та виділяють образи чоловіка-патріота, інтелектуала, романтика, а також «фемінізованого» героя [7, 403].

Традиційна класифікація чоловічих образів у світовій та українській літературі ґрунтувалася переважно на архетипних моделях, сформованих під впливом міфології, класичної літератури та патріархальної культурної системи.

У дослідженні кризи та трансформації маскулінних канонів у сучасному українському детективному романі доцільно звернутися до зіставлення архетипних (герой / воїн; злочинець / антагоніст; правитель / владна особа; мудрець / духовна особа; коханець / ловелас) і новітніх моделей чоловічих образів (кризовий герой; антигерой; травмований чоловік; емоційно вразливий герой; постмаскулінний герой), що дає змогу простежити еволюцію традиційного героя в сучасному літературному просторі.

Класична модель маскулінності ґрунтувалася на архетипі героя як захисника, переможця та носія порядку, який уособлював силу, раціональність і здатність контролювати ситуацію.

У детективному жанрі такий персонаж найчастіше поставав у ролі слідчого або розслідувача, що відновлює справедливість і символізує стабільність соціального порядку (наприклад, Адам Вістович із ретродетективів Богдана Коломійчука, Тарас Білий із роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка). Поруч із ним функціонував архетип воїна, для якого визначальними були рішучість, фізична сила, дисципліна та готовність до боротьби (сотник Назар Засуха із роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка).

Образ злочинця або антагоніста репрезентував руйнівний бік чоловічої природи, агресію, прагнення до влади або порушення соціальних норм (Хома Брут і Томаш Болгар із роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка). Не менш важливим був тип правителя чи владної особи, часто пов'язаний також із образом батька – носія авторитету, закону, контролю та суспільної стабільності (сотник Назар Засуха з роману «Білий попіл» Ілларіона Павлюка). Окреме місце займав мудрець або духовна особа, чия сила полягала не у фізичній перевазі, а в інтелекті, знанні, життєвому досвіді та здатності до духовного наставництва. Традиційну систему чоловічих образів доповнював тип коханця або ловеласа, для якого визначальними були харизма, сексуальність, емоційна привабливість і здатність до спокушання (Толик Майданський зі збірки «Кілер+» Андрія Любки).

Натомість сучасна українська література, зокрема детективний роман, демонструє помітне переосмислення цих моделей, формуючи нові типи чоловічих образів. Одним із найхарактерніших стає кризовий герой – персонаж, позначений утратою контролю над власним життям, психологічною нестабільністю, внутрішніми сумнівами та травматичним досвідом (наприклад, Северин Доник із роману Андрія Сем'янків «Танці з кістками»). На відміну від традиційного героя, він уже не сприймається як беззаперечний носій сили й порядку, а радше як людина, що переживає внутрішню кризу ідентичності. Водночас у сучасній прозі посилюється роль антигероя – морально неоднозначного персонажа, схильного до помилок, слабкостей і внутрішніх суперечностей. Такий образ позбавлений ідеалізації та демонструє руйнування класичного уявлення про «досконалого» чоловіка.

Особливого значення в українському літературному контексті набуває тип травмованого чоловіка, поява якого значною мірою пов'язана з історичними та воєнними подіями після 2014 року. Цей персонаж репрезентує посттрав-

матичний досвід, внутрішній розпад, психологічне виснаження та нездатність повернутися до попередньої моделі життя. Поряд із цим сучасний детектив дедалі частіше звертається до образу емоційно вразливого героя, для якого характерними є рефлексивність, страх, залежність від інших і потреба в підтримці. Така модель маскулінності руйнує стереотип про чоловіка як виключно сильного та емоційно стриманого суб'єкта.

Новітня література також формує тип постмаскулінного героя, який відмовляється від патріархального сценарію домінування. Для такого персонажа визначальними стають партнерство, емпатія, здатність до діалогу й прийняття власної вразливості. Сучасний український детективний роман засвідчує перехід від стабільних архетипних моделей чоловічої ідентичності до складних, суперечливих і динамічних форм маскулінності, що відображають кризу традиційних гендерних канонів і пошук нових способів осмислення чоловічого досвіду.

Пропонуємо простежити еволюцію чоловічих образів у таблиці наведеній нижче (табл. 1).

Висновки. Сучасний український детективний роман демонструє перехід від стабільної патріархальної моделі маскулінності до множинних, суперечливих і динамічних форм чоловічої ідентичності. Традиційний образ чоловіка як раціонального, емоційно стриманого та домінантного героя поступово трансформується в образ персонажа, позначеного внутрішньою кризою, психологічною вразливістю, травматичним досвідом і потребою в емоційній підтримці. У сучасній детективній прозі простежується виразне зміщення акцентів у бік чутливості, рефлексивності та емоційної відкритості чоловічих персонажів.

Водночас суттєвий вплив на трансформацію маскулінних моделей в українській літературі мали суспільно-історичні та військові події після 2014 року. Війна актуалізувала образ травмованого чоловіка, який переживає посттравматичний досвід, внутрішній розпад, втрату стабільності та кризу самоідентифікації. Це зумовило появу нових типів чоловічих образів – кризового героя, антигероя, емоційно вразливого та постмаскулінного персонажа, для якого визначальними стають не сила й домінування, а емпатія, партнерство та здатність до саморефлексії.

Отже, сучасний український детективний роман не лише фіксує кризу традиційного маскулінного канону, а й формує нові способи художнього осмислення чоловічого досвіду в літературі XXI століття.

Таблиця 1

Традицій-ний тип чоловічого образу	Характерні риси	Трансформація в сучасному детективному романі	Новий тип маскулінності	Характерні риси нового типу
Герой	Сила, мужність, контроль, здатність захищати й відновлювати порядок	Втрата контролю, внутрішня криза, психологічна нестабільність	Кризовий герой	Травмованість, сумнів у собі, дезорієнтація, емоційна напруга
Герой-рятівник	Раціональність, безпомилковість, моральна визначеність	Руйнування ідеалу «сильного чоловіка»	Антигерой	Моральна неоднозначність, слабкість, помилки, внутрішні суперечності
Воїн	Фізична сила, агресія, дисципліна, боротьба	Осмилення наслідків війни та насильства	Травмований чоловік	Посттравматичний досвід, внутрішній розпад, психологічне виснаження
Правитель	Авторитет, влада, закон, домінування	Криза авторитету та патріархальної моделі	Емоційно вразливий герой	Рефлексія, страх, потреба в підтримці, емоційна відкритість
Мудрець / духовна особа	Інтелект, логіка, духовність, життєвий досвід	Сумнів у власному знанні та здатності пояснити світ	Дезорієнтований суб'єкт	Невпевненість, пошук сенсу, внутрішній конфлікт
Коханець / ловелас	Харизма, сексуальна домінантність, спокушання	Відмова від патріархальної моделі стосунків	Постмаскулінний герой	Партнерство, емпатія, рівність, відмова від домінування
Злочинець / антагоніст	Агресія, жорстокість, прагнення влади	Психологізація образу злочинця	Травмований або амбівалентний антагоніст	Мотивованість травмою, моральна складність, внутрішній конфлікт

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башкирова О. Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі. *Наукові праці. Серія «Філологія. Літературознавство»*. 2017. Т. 295. Вип. 283. С. 9–13.
2. Деркачова О. Реактуалізація девіантної тілесності як спроба повернення до традиційного ґендеру у ретро-детективі Б. Коломійчука «Німфи болю». *Сучасні літературознавчі студії. Літературний дискурс: транскультурні виміри*. 2015. Вип. 12. С. 176–186.
3. Кабакова О. Образ злочинця в детективі Андрія Сем'янова «Танці з кістками»: репрезентація маскулінної ідентичності. *Молодий дослідник: збірник наукових праць здобувачів та молодих учених*. 2025. № 5. С. 52–56.
4. Мимченко Н. Категорії «фемінність» і «маскулінність»: здобутки та перспективи. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2013. Вип. 207. Т. 219. С. 70–73.
5. Олейнікова Г. Гендерна асиметрія лексики в детективній прозі. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Вип. 35. С. 152–157.
6. Смушинська І., Циркунова І. Сучасний жіночий детектив, особливості та інтерпретація. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2024. № 46. С. 30–43.
7. Пальоха Т., Шарагіна О. Художнє моделювання чоловічих образів у творчості Андрія Любки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. № 5. Том 36 (75). С. 402–406.
8. Романенко В. До питання історії появи у лінгвістиці термінів гендер, маскулінність, фемінність. *Мова*. 2015. № 23. С. 79–83.
9. Тимошук Ю. Образ чоловіка у масовій культурі. *Гендер та філософія: гендерні студії у філософських науках (22 листопада 2012 року). Гендер та культурологія: гендерні дослідження феноменів культури (21 лютого 2013 року): збірник матеріалів круглих столів*. С. 94–101.
10. Філоненко С. Жанри та упередження: гендерний критерій в оцінках жанрів масової літератури. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст.* 2009. Вип. XXII. С. 383–394.
11. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / ґендер / жанр: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 432 с.
12. Чорний І. Гендерний аспект у сучасному українському ретродетективі. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2024. № 3 (21). С. 406–419.

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026